

УДК: 631.164.23

Шиян Діана Володимирівна,
викладач-стажист кафедри фінансів та кредиту
СІБС УАБС НБУ

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НА ОСНОВІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Анотація. В статті досліджено особливості організації кредитних відносин в аграрному секторі зарубіжних країн. Автором виявлені позитивні уроки банківського кредитування сільськогосподарської сфери економіки в зарубіжних країнах.

Summary. The paper investigates features of credit relations in the agricultural sector abroad. The author discovers the positive lessons of bank lending to agricultural sector of economy in foreign countries.

Ключові слова: кредитування сільського господарства, кооперативні банки, пільгове кредитування, іпотечне кредитування, спеціалізовані державні кредитні установи.

Постановка проблеми. Сільське господарство є однією з найважливіших галузей економіки. Його ефективний розвиток дає можливість гарантувати питання продовольчої безпеки, отримати ефективний ресурс зовнішньоекономічної діяльності, створити надійне джерело бюджетних надходжень та потужний виробничо-економічний потенціал для розвитку сільських територій. Така висока стратегічна важливість аграрного сектору поряд із його низькою привабливістю для приватних інвесторів та кредиторів, внаслідок невеликої рентабельності виробництва продукції, високих сільськогосподарських ризиків, відсутності ліквідної застави, великого періоду обороту капіталу і т. ін., обумовлюють необхідність державної підтримки даної сфери галузей економіки. Проте, в характерних для України умовах постійно наростаючого бюджетного дефіциту та державного боргу, а також відсутності механізму контролю цільового використання державних коштів, сільське господарство є по-суті позбавленим засобів до нормального функціонування. Як результат – скорочення посівних площ, поголів'я тварин, обсягів виробництва продукції в деяких галузях та їх занепад. Тому на сьогодні сільське господарство потребує розробки та впровадження інвестиційних механізмів розвитку, які б давали можливість максимально задовольняти потреби аграріїв у фінансових ресурсах, враховувати та страхувати ризики, залучати інноваційні продукти та з їх використанням виробляти якісну й конкурентоспроможну продукцію та отримувати адекватні затратам доходи. Одним з таких механізмів є банківське кредитування.

Аналіз останніх досліджень по темі. Проблемам кредитного забезпечення розвитку сільського господарства присвячені праці В. М. Гайдука, О. О. Непочатенка, Є. А. Фірсова, П. Т. Саблука, М. Я. Дем'яненко, І. Г. Кириленка, І. І. Лукінова та ін. Проте, зважаючи на

невисоку частку кредитів аграріям в загальній структурі кредитних портфелів банків, слід зазначити, що кредитування все ще не відіграє належної ролі у фінансуванні сільськогосподарських товаровиробників, тому це питання потребує подальшого вивчення й удосконалення.

Мета та завдання. Метою статті є виявлення для України можливих позитивних елементів практики функціонування системи банківського кредитування аграрного сектору економіки зарубіжних країн. Для досягнення поставленої мети в статті вирішувалися наступні завдання: досліджено систему кредитування сільського господарства кооперативними та комерційними банками в зарубіжних країнах, проаналізовано особливості пільгового кредитування аграрного сектору, визначено роль та механізм фінансування АПК спеціалізованими державними установами за кордоном.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарський кредит в зарубіжних країнах є важливим елементом економічного розвитку аграрного виробництва. Місце кредиту у формуванні і накопиченні аграрного капіталу певною мірою визначається питомою вагою позикових коштів (кредитною заборгованістю сільського господарства) у вартості основного капіталу, а також співвідношенням річної кредитної видачі (короткострокових позик) і річних вкладень в основний капітал. До країн з найбільш високою питомою вагою позикових коштів в основному капіталі сільського господарства відносяться Англія, ФРН, Франція, Італія, Австрія, і Скандинавські країни. Починаючи з 60-х рр. частка загальної кредитної заборгованості в аграрному капіталі цих країн досягає в Англії і ФРН близько 50%, у Франції — більше 40%, Італії і Австрії — більше 30%. В цих країнах функціонує розгалужена система комерційних і кооперативних банків, страхових компаній, інших, спеціалізованих організацій, що займаються фінансовим обслуговуванням аграрної сфери [3].

Основну роль в кредитуванні аграрного сектора у ряді країн відіграють кооперативні банки. Згідно Господарського кодексу України, кооперативний банк - це банк, створений суб'єктами господарювання, а також іншими особами за принципом територіальності на засадах добровільного членства та об'єднання пайових внесків для спільної грошово-кредитної діяльності. Кооперативні банки є різновидом кредитних кооперативів. Батьківщиною кредитної кооперації є Німеччина, де у середині XIX ст. паралельно почали діяти дві моделі – товариства Г. Шульце-Деліча і Ф. Райффайзена. Їх поява стала початком формування системи кооперативних банків. В подальшому вони отримали широке розповсюдження у багатьох країнах Західної Європи, пострадянського простора та Америки [4].

Сьогодні Центральні кооперативні банки «Креді Агріколь» (Франція), «Рабобанк» (Нідерланди), «ДГ-Банк» (Німеччина) є одними з найбільших банківських монополій світу. Кредитній кооперації належить провідна роль у кредитуванні сільськогосподарських виробників. У Фінляндії частка кооперативних банків у кредитуванні сільського господарства складає 58%, у Нідерландах - 90%, в Японії - 80%, у Франції - 75%, в Австрії - 65%, в Португалії - понад 60%, у Бельгії - 50%, у Швеції - 45%, у ФРН - 44%, в

Іспанії - 30%. У США кооперативна система фермерського кредиту надає фермерам третину кредитів на покупку землі, шосту частину коротко-і середньострокових кредитів [2].

Кредитні операції місцевих кооперативних банків включають всі види позик, що надаються сучасними універсальними банками. У недавньому минулому в кредитних операціях переважали коротко- і середньострокові позики, в даний час велике значення мають і довгострокові кредити. Крім кредитування поточної діяльності аграрних виробників кооперативні банки фінансують інвестиції в їх основний капітал і будівельні проекти, надають своїм пайовикам пільгові кредити під низькі відсотки за державними програмами фінансування. Також більшість банків залучена в торгівлю місцевого виробництва: вони здійснюють закупівлю сільськогосподарської продукції, маркетинг аграрних продуктів і фінансування операцій з фермерським устаткуванням. Операції з кредитування крупних підприємств сільського господарства, харчової індустрії, торгівлі, переробних галузей, в тій мірі, в якій ці організації не можуть обслуговуватися місцевими кооперативними банками, здійснюють регіональні кооперативні банки [3].

Враховуючи високе значення ролі кооперативних банків у фінансуванні аграрного сектора економіки, варто наголосити й на тому, що кооперативні банки виявляються найбільш підготовленими до випробувань кризою: ще до її перших проявів МВФ провів глибоке дослідження й опублікував огляд під назвою «Кооперативні банки і фінансова стабільність» [4]. В результаті чого встановлено суттєві переваги кредитно-кооперативного фінансового сектора провідних західноєвропейських держав. Головні з визначених переваг полягають у меншій ризикованості та більшій стабільності у порівнянні з комерційними банками, через високий рівень капіталізації й стійкості ресурсної бази. До цих параметрів можна віднести й такі [1]: розгалуженість системи, що дозволяє оптимізувати фінансові потоки, ефективно розподілити ризики, скоротити витрати, оптимізувати спектр банківських операцій, максимально захисти кооперативну інфраструктуру від небажаних впливів зовнішнього середовища; стійка система рефінансування (завдяки автономності); захищеність системи кооперативних банків від ефекту «доміно», завдяки сконцентрованій на другому рівні інформації про реальний фінансовий стан місцевих кооперативних банків.

Таким чином, дослідження західноєвропейських кооперативних банків, переконливо свідчить про те, що в сучасних умовах винятково позитивну роль відіграють кооперативні банки, які, на жаль, поки що відсутні у кредитно-кооперативній системі України. Однак у них є значна потреба, особливо в аграрного сектора економіки. Створення системи кооперативних банків сприятиме налагодженню надійної системи фінансування дрібного підприємництва у вітчизняному аграрному секторі.

Певна роль в кредитуванні сільського господарства зарубіжних країн належить універсальним та спеціалізованим комерційним банкам. Частка універсальних комерційних банків в сільськогосподарському кредиті

коливається від 32% в США, до 8% у Німеччині і трохи більше 2% у Франції [3]. Ці банки пропонують весь спектр фінансових операцій.

Через комерційні банки проходять різні державні субсидії, що робить кредит сільськогосподарським виробником у багатьох випадках пільговим. Основний принцип пільгового кредитування - часткова компенсація з бюджетних коштів діючої процентної ставки. Механізм його застосування в окремих країнах різний залежно від конкретних умов. Так, в Австрії розміри пільгової ставки кредиту і бюджетної компенсації знаходяться в прямій залежності від процентної ставки банку, у Франції - пільгова ставка фіксована, і ставка банку впливає лише на обсяг бюджетної компенсації. У ФРН стабільні обидва показники [3].

Пільгове кредитування охоплює всі види сільськогосподарської діяльності, стимулюючи розвиток найбільш перспективних галузей і пріоритетних напрямів. Так, в Австрії до 40% загальної суми пільгового кредиту використано на вдосконалення організаційної структури ферм, 27% - на будівництво і реконструкцію житлових і господарських будівель, 12% - на механізацію сільськогосподарського виробництва, 5% - на сприяння реалізації продукції. У Франції більше 70% загального обсягу пільгових позик направлено на модернізацію господарств [3].

Пільгові кредити надаються при дотриманні встановленої державою регламентації. Для їх отримання необхідно відповідати певним критеріям за розміром господарств, їх вартістю, рівнем прибутковості, віком претендентів, їх професійній підготовці й інших чинників.

Практика пільгового кредитування АПК України є відносно новою (з 2000 р.), що пояснює нестабільність нормативно-правового забезпечення цього процесу. Нині, механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті Міністерству аграрної політики та продовольства для часткової компенсації відсоткової ставки за залученими підприємствами АПК у банках кредитами, визначається Порядком, затвердженим постановою КМУ від 11 серпня 2010 р. № 794 [5]. Згідно Порядку № 794 компенсація надається агропромисловим підприємствам на визначені цілі на конкурсній основі. На нашу думку, з урахуванням зарубіжного досвіду при здійсненні конкурсного відбору в конкретних регіонах України необхідно надавати перевагу представникам пріоритетних та перспективних галузей цих регіонів. При цьому доцільно проводити відбір за певними категоріями позичальників, що дасть змогу як окремим фермерам так і агропромисловим об'єднанням мати рівні можливості на отримання права на пільгове кредитування. При проведенні конкурсу показники ефективності діяльності доцільно доповнити й такими критеріями як: розмір господарств, їх вартість, вік претендентів, їх професійна підготовка, досвід роботи в даній галузі тощо.

Згідно Порядку № 794, використання бюджетних коштів, спрямованих на здешевлення процентних ставок за кредитами, наданими сільськогосподарським підприємствам здійснюється за певною схемою, яка на нашу думку є досить складною. Сільськогосподарські підприємства

сплачують проценти за користування пільговими кредитами у повній сумі, і після цього одержують частину плати, що компенсується на поточний рахунок. Ми вважаємо більш доцільним сплату позичальниками в банк лише відсотків за мінусом компенсації, тоді як кошти, належні до компенсації повинні бути перераховані державою безпосередньо кредитору. Вважаємо, що така схема значно спростила б порядок здійснення розрахунків. Крім того, у аграрних підприємств не відволікалися б додаткові фінансові ресурси у частині компенсації, що при великих обсягах залучених кредитів можуть бути досить значними. У цьому зв'язку вважаємо за необхідне переглянути окремі положення Порядку № 794, що передбачають отримання пільгових кредитів на конкурсній основі.

Особливе місце в системі сільськогосподарського кредитування в зарубіжних країнах займають спеціалізовані, зокрема іпотечні банки. Іпотечні банки мобілізують кошти за рахунок продажу комунальних облігацій і заставних паперів, а з отриманих коштів видають позики. У проведенні цих операцій вони користуються підтримкою держави. Так, в Данії близько 75 % зобов'язань сільського господарства складаються з забезпечених іпотекою довгострокових позик кредитних установ, що фінансуються через заставні папери [3].

Розмір іпотечних кредитів в сільському господарстві зазвичай не перевищує 2/3 вартості нерухомості. У ФРН відповідно до закону про іпотечну справу він не може бути вище 60 % вартостей земельної ділянки. Розмір іпотечних позик у Великобританії залежить від здатності фермерів платити проценти і часто складає половину і менше вартості землі або майна.

Термін погашення іпотечних кредитів складає від 5 до 40 років. Так, у Великобританії такого роду позики надаються на період від 20 до 30 років. По ним 2 рази на рік виплачуються проценти і страхові внески. Якщо платежі вносяться своєчасно, позика не може бути відкликана до закінчення терміну контракту. Не можна і погашати її завчасно, під загрозою штрафних санкцій.

Зарубіжний досвід іпотечного кредитування являє високий інтерес для розвитку кредитних відносин в аграрному секторі економіки України. На жаль в сучасних умовах він не може бути використаний у зв'язку з існуванням Державного мораторію на продаж землі. Скасування державної заборони купівлі-продажу землі сільськогосподарського призначення сприятиме налагодженню системи фінансування виробництва у вітчизняному аграрному секторі, завдяки надання в «руки» аграріїв землі, як надійного забезпечення повернення позик.

У деяких країнах помітну участь в кредитуванні аграрної сфери беруть спеціалізовані державні банки. Одним з таких банків є Сільськогосподарський рентний банк Німеччини. Основним напрямом банківської діяльності є середньо- і довгострокове кредитування аграрного і продовольчого секторів. В своїй діяльності банк не вступає в пряму конкуренцію з комерційними банками. Видача кредитів здійснюється лише через інші банки. Щорічний прибуток після дотування резервних фондів

використовується для виконання завдання по сприянню сільськогосподарським і лісогосподарським підприємствам.

Досвід функціонування Сільськогосподарського рентного банку ФРН є показовим для України. На нашу думку деякі механізми фінансування сільського господарства можуть бути використані в українській практиці.

Функції Рентного банку у частині довгострокового кредитування можуть бути реалізовані за рахунок використання схеми іпотечного рефінансування комерційних банків шляхом продажу ними іпотечних фінансових інструментів НБУ. При цьому можна запропонувати наступну схему. Протягом певного періоду часу сільськогосподарські виробники звертаються в комерційний банк з клопотанням отримати довгострокові іпотечні кредити. Комерційний банк проводить оцінку кредитоспроможності потенційних позичальників, і проводить відбір позичальників. Згідно з умовами іпотечного договору банк випускає заставну, забезпечену іпотекою. Банк продає заставну НБУ, забезпечуючи себе дешевими ресурсами для цільового використання та підтримуючи, таким чином, власну ліквідність. В свою чергу, НБУ випускає іпотечні сертифікати, забезпечені іпотекою, та продає їх іншим комерційним банкам, котрі мають надлишкову ліквідність, і бажають розмістити вільні кошти з мінімальними ризиками (адже в даному випадку зобов'язаною стороною виступає НБУ). По закінченню терміну дії іпотечних сертифікатів комерційні банки пред'являють їх до сплати НБУ, який оплачує їх за рахунок повернених кредитних ресурсів.

Дана схема дає можливість комерційним банкам надавати довгострокові кредити сільськогосподарським виробникам під порівняно низькі проценти, оскільки джерелом ресурсів в даному випадку виступають кредити рефінансування НБУ, що є найбільш дешевими ресурсами для банків. Крім того за такою схемою хоча із деяким розривом у часі відбувається перелив ліквідності від банків, які мають її в надлишку до банків, які потребують додаткової ліквідності, через, по суті, посередницьку функцію НБУ.

Механізм фінансування аграріїв Рентним банком може бути втілений і в діяльності Державної іпотечної установи (далі - ДІУ). На сьогоднішній день ДІУ є єдиною іпотечною установою другого рівня, що працює в Україні. Вона виконує функції державного інституту розвитку ринку іпотечного кредитування. Поки що нормативними документами ДІУ передбачена можливість кредитування забудовників, а також фізичних осіб для придбання житла [7]. На нашу думку дана установа цілком може здійснювати фінансування й сільськогосподарських виробників при наявності в них адекватної застави. При цьому можна запропонувати наступну схему. Аграрій звертається до банку-партнеру ДІУ із заявкою щодо отримання фінансового кредиту відповідно до окремої іпотечної програми ДІУ. Банк приймає рішення щодо можливості кредитування клієнта за фінансової підтримки ДІУ. Одночасно з цим, визначаються можливі строки та умови відкриття кредитної лінії. Банк надає до ДІУ заявку на отримання

фінансового кредиту для кредитування конкретного виробника. У разі відповідності усіх необхідних документів та застави вимогам ДІУ, вона перераховує банку усю необхідну суму для кредитування сільськогосподарського виробника. Після отримання фінансових коштів від ДІУ, банк розпочинає кредитувати аграрія відповідно до погодженого графіку фінансування та здійснює контроль за цільовим використанням кредитних коштів ДІУ.

Проте для того, щоб дані механізми запрацювали, необхідно відмінити мораторій на продаж землі, щоб вона могла виступати предметом застави, сформувати ефективний ринок іпотечних фінансових інструментів (особливо для застави землі), які повинні завжди перебувати в обігу, а також сформувати відповідну нормативно-правову базу та реформувати стандарти ДІУ.

Прикладом ще однієї країни із показовим спеціалізованим державним банком є Китай. Банк розвитку сільського господарства Китаю забезпечує ефективно і цільове державне кредитування села. Кредитування цим банком включає: кредити на закупівлю основних видів сільгосппродукції, її зберігання, переробку; кредити на надання допомоги бідним сільським районам та на комплексне освоєння аграрних ресурсів. Основними джерелами ресурсів банку є: облігації, що випускаються фінансовими органами; бюджетний фонд підтримки сільського господарства; заощадження закупівельних підприємств «політичної» орієнтації; рефінансування центрального банку [3].

Для українського АПК великий інтерес являє досвід функціонування державних спеціалізованих банків зарубіжних країн. Створення аналогічних інститутів в Україні сприятиме розвитку фінансування аграрного сектору економіки країни. У ВРУ вже зареєстровано проект закону «Про державний земельний банк України» № 4337 від 10.04.2009 р. Метою прийняття законопроекту є створення та діяльність Державного земельного банку України як одного з основних інструментів регулювання ринку землі після скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. Згідно чинного законодавства, Державний земельний банк України надаватиме цільові коротко-, середньо-, а під заставу нерухомості також і довгострокові кредити на суму до 70 % заставної вартості предмета застави [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі аналізу зарубіжного досвіду кредитної справи в аграрному секторі економіки, зазначимо, що для подальшого розвитку й удосконалення системи банківського кредитування сільського господарства України доцільно розвивати систему кредитної кооперації, іпотечне кредитування та лізинг, а також систему пільгового кредитування.

На нашу думку позитивні наслідки у розвитку аграрного сектору економіки за рахунок забезпечення його потреб у фінансових ресурсах матиме створення та функціонування спеціалізованої банківської установи –

Державного земельного банку. Також, ми вважаємо, що прорив у забезпеченні аграрного сектору фінансовими ресурсами матиме запровадження механізмів фінансування сільського господарства за участю НБУ та ДІУ. При цьому, зазначимо, що створення самостійної бази рефінансування для сільського господарства і продовольчої індустрії вимагає не тільки власної ініціативи самого сільського господарства, але і готовності уряду надати субсидуючим банкам необхідні умови для існування на ринку.

Список використаних джерел

1. Бубнов, Л. И. Кредитные кооперативы способны устоять перед финансовыми цунами [Електронний ресурс] / И. Л. Бубнов. - Режим доступу: <http://www.orema.ru/766>.

2. Зарубежный опыт развития кредитной кооперации в аграрном секторе [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.creditcoop.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=791:apk-cred-foreign&catid=34:countries&directory=34.

3. Коробейников, М. Зарубежная практика кредитования сельского хозяйства [Электронный ресурс] / М. Коробейников // Международный сельскохозяйственный журнал. - 2010. - №4. – Режим доступа : http://www.creditcoop.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=108:agro-practice&catid=34:countries.

4. Пантелеймоненко, А. О. Аналітичний огляд системи кооперативних банків Австрії у контексті світової фінансової кризи [Текст] / А. О. Пантелеймоненко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. - 2010. - № 2. – С. 146-151.

5. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів [Електронний ресурс] : порядок, затверджений постановою КМУ № 794 від 11.08.2010. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=794-2010-%EF>.

6. Про державний земельний банк України [Електронний ресурс] : Проект Закону № 4337 від 07.04.2009. - Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?id=&pf3516=4337&skl=7.

7. Про Державну іпотечну установу [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://ipoteka.gov.ua/?page_id=37.